

Het Nationale Bibliotheekcongres

Bibliotheken aan de slag

Het Nationale Bibliotheekcongres vond dit jaar niet op één dag plaats, maar was verspreid over maar liefst drie dagen en locaties door het hele land. Op 22, 23 en 24 maart reisde het congres achtereenvolgens langs De Nieuwe Kolk in Assen, het Klokgebouw in Eindhoven en Flint in Amersfoort. Daar gingen bibliotheekprofessionals aan de slag met een van de meest urgente thema's van onze tijd: digitaal burgerschap.

TEKST: ANNE VAN DEN DOOL • FOTO'S: SCREENSHOTS HET NATIONALE BIBLIOTHEEKCONGRES

Digitaal burgerschap is niet voor het eerst het thema van het Nationale Bibliotheekcongres: in januari 2021 vond al een digitale editie rondom dit onderwerp plaats. Toen werd vooral kennis gedeeld. Tijdens deze edities, die de vorm hebben van werkconferenties, gaan bibliotheekprofessionals zelf aan de slag met het thema, in de hoop dat ze de geleerde lessen meenemen naar de dagelijkse praktijk in hun eigen bibliotheek.

Dat we in het staartje van de coronacrisis weer bij elkaar kunnen komen om dit onderwerp met elkaar te bespreken, is extra urgent. Juist deze crisis heeft laten zien hoe belangrijk digitaal burgerschap is. De openbare bibliotheek bood in deze periode niet alleen hulp bij het installeren van de CoronaCheck-app, maar zette zich ook in om de golf aan desinformatie die deze crisis in gang zette zo veel mogelijk binnen de perken te houden. Dat was niet makkelijk in een tijd waarin de bibliotheken afwisselend open en gesloten waren, maar digitale bijeenkomsten boden deels een uitkomst. Hoewel we ons ook kunnen afvragen of niet juist de groep voor wie deze online alternatieven niet makkelijk toegankelijk zijn, het meest bij deze vormen van aanbod gebaat zou zijn.

Industriële omgeving

Deze en andere kwesties kwamen aan bod tijdens de middelste

van de drie middagen rondom het Nationale Bibliotheekcongres, midden in Strijp-S, een voormalig bedrijventerrein in Eindhoven dat de laatste jaren verrassende ontwikkelingen heeft doorgemaakt. Het is een uitstekende omgeving om na te denken over de toekomstige positie van digitaal burgerschap in de bibliotheeksector. In een grote industriële ruimte staan niet minder dan twintig tafels opgesteld, waaraan aanwezigen op basis van het aan hen toegewezen nummer kunnen plaatsnemen. Maar dat doen ze niet voordat ze een lunchtasje en een koptelefoon aangereikt krijgen, zodat ze kunnen aansluiten bij een zonnige podcastwandeling door de omgeving, waarop ze de stem van Marleen Stikker te horen krijgen. De internetpionier en directeur van onderzoeksinstituut Waag speelde bij de vorige editie van het Nationale Bibliotheekcongres een belangrijke rol als spreker en medevormgever van het programma.

Vervolgens neemt iedereen plaats voor de opening door dagvoorzitter Joost Hoebink, die direct Hildelies Balk aan het woord laat. Als kwartiermaker digitaal burgerschap bij de KB hield zij zich het afgelopen jaar bezig met het inrichten van de bijbehorende programmalijn. Aan het einde van het inrichtingsjaar, dat op 31 maart afliep, leverde de programmalijn de bouwstenen op waarmee bibliotheken de komende jaren aan de slag kunnen om

met digitaal burgerschap

digitaal burgerschap concreet vorm te geven in hun eigen organisatie, op het gebied van netwerk en beleid, programmering, expertise, onderzoek en communicatie. Naar verwachting krijgt dit inrichtingsjaar de komende tijd een vervolg, met dank aan aanvullende financiering vanuit Stichting Pica.

Maar wat verstaan we nu precies onder digitaal burgerschap? Volgens Balk zetten we binnen deze programmalijn in op een inclusieve fysieke én digitale democratie, waarin iedereen gelijke kansen heeft. Binnen de programmalijn wordt ingezet op het vaardiger en weerbaarder maken van burgers op digitaal gebied, waardoor ze actief kunnen participeren in het publieke debat, ook als dat gesprek digitaal plaatsvindt.

Belangrijker dan ooit

Niet alleen de coronacrisis maakt dat belangrijker dan ooit. De gemeenteraadsverkiezingen, waar slechts de helft van de stemgerechtigde burgers kwam opdagen, zijn pas net achter de rug. 'De hoop is dat we als bibliotheken de komende jaren de participatie van burgers kunnen stimuleren zodat ze zich geroepen voelen tijdens verkiezingen en daarbuiten van zich te laten horen', aldus Balk. 'De bibliotheek is daarvoor de aangewezen plek. Wij zijn het fundament van de democratie: met goede informatievoorziening kunnen wij aanzetten tot actieve participatie. Dat kunnen we niet alleen: dat moeten we samen doen met partners, zowel landelijk als lokaal.'

Na deze korte introductie start een serie afwisselingen van talks en workshops. Als eerste aan het woord zijn Teije Terhorst van Waag en Jantien Borsboom van de LocHal in Tilburg. Daar worden al enkele jaren mooie stappen gezet om burgers actief te laten deelnemen aan de digitale maatschappij. De LocHal maakt daarvoor gebruik van KennisCloud: een netwerk waarin personen, community's en organisaties online en offline kennis kunnen delen. Op die manier kunnen burgers en bedrijven samen aan de slag om actuele vraagstukken op te lossen. In het geval van Tilburg ligt dat vraagstuk redelijk aan de oppervlakte: enkele jaren geleden had die stad de twijfelachtige eer te worden uitgeroepen tot warmste binnenstad van Europa.

Daar kunnen burgers zelf iets aan doen, bijvoorbeeld door de warmtevasthoudende tegels in hun eigen tuin te vervangen door bloemen en gras. Maar waar in de stad is dat het hardst nodig? Dat kun je in de LocHal zien in de Monitor van de Stad: een dashboard in de bibliotheek waarop bezoekers met eigen ogen kunnen zien welke data allemaal over hun eigen buurt beschikbaar zijn – niet alleen de temperatuur, maar ook het percentage koolstofdioxide, het aantal parkeerplaatsen en meer. Deze data zijn deels afkomstig

van de gemeente, maar burgers dragen ook zelf hun steentje bij. In de LocHal kunnen zij workshops volgen om hun eigen meetkastjes te maken. Zo voelen ze zich hopelijk ook sneller geroepen om concreet met die resultaten aan de slag te gaan.

Actieve participatie

Ook Teije Terhorst van Waag moedigt zulke actieve participatie van harte aan. 'Door hun informatiepositie te versterken, versterken burgers hun positie in het maatschappelijke debat, ook ten opzichte van grote bedrijven in de omgeving. Het mooie aan het proces dat de LocHal beschrijft, is dat burgers in elke fase van het onderzoek kunnen meedoen: van het verzamelen van data tot het formuleren van een onderzoeksvraag, van het visueel maken van de resultaten tot in actie komen. Bij dat hele proces fungeert de bibliotheek als spin in het web: van nature zijn dat centrale plekken met een groot netwerk, die het vertrouwen van de maatschappij genieten.'

Op elk van de twintig tafels staan meerdere instrumenten waarmee aanwezigen vervolgens zelf aan de slag kunnen. Een daarvan is een meter die de temperatuur en het percentage koolstofdioxide in de lucht opmeet. De meter is bij sommige tafels in het eerste halfuur van het programma flink opgelopen, kunnen de aanwezigen zien. Her en der gaan zelfs enkele meters galmend af.

Vervolgens is het woord aan *open strategist* Doug Belshaw. Hij legt in zijn bijdrage de verbinding tussen digitale geletterdheden en open badges: een digitaal en deelbaar bewijs van een leerervaring, dat uitstekend kan worden ingezet in informele leeromgevingen. Die badges vormen een mooie aanvulling op het formele leerproces dat het merendeel van ons heeft doorlopen, en dat normaliter resulteert in diploma's. Een leven lang leren en ontwikkelen is een belangrijk thema in de bibliotheeksector, en dat kan mooi worden gestimuleerd via alternatieve vormen waarmee we kunnen laten zien welke skills we allemaal hebben opgedaan.

Op internet zijn inmiddels tal van platforms te vinden waar we digitale workshops en cursussen kunnen volgen om onze kennis en vaardigheden te vergroten. Hoe zetten we dat succesvol in in de bibliotheek? En helpt het ons misschien ook om onze eigen organisaties anders in te richten, door niet alleen te focussen op diploma's, maar ook op informeel opgedane skills?

Vervolgens worden aanwezigen uitgenodigd zelf de handen uit de mouwen te steken in een praktijkopdracht. In de doos die op iedere tafel staat, vinden zij verschillende items die ze kunnen inzetten om hun eigen robotje te bouwen. Al snel ontstaan de mooiste creaties die uit zichzelf ronddraaien en andere bewegingen maken.

Hidelies Balk, kwartiermaker digitaal burgerschap bij de KB.

Dagvoorzitter Joost Hoebink.

Teije Terhorst, projectdeveloper bij Waag.

Jantien Borsboom, projectleider KennisCloud / programmamaker Digilab bij de LocHal.

Algoritmisering

Techondernemer Jim Stolze neemt daarna het stokje over. In zijn sessie rondom kunstmatige intelligentie neemt hij het publiek aan de hand van een aantal boeken mee in de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van AI. Via die route benadrukt Stolze dat we ons nog maar nauwelijks bewust zijn van wat kunstmatige intelligentie precies is en kan, laat staan hoe we die kunnen programmeren. Daarom spreekt hij liever over algoritmisering, verwijzend naar de algoritmes die ervoor zorgen dat machines steeds slimmer worden. Stolze verwacht dat we de stap zetten van digitalisering naar algoritmisering, waarmee we een nog sterkere automatiseringsslag doormaken. Voor veel mensen kleeft daar een negatieve connotatie aan, maar dat weerlegt Stolze. 'Wat is gemaakt op basis van algoritmes, is niet per se nep: een automatisch gegenereerd nieuwsbericht kan heel goed gelukt zijn. Tegelijkertijd weten we ook allemaal dat hier snel fouten in kunnen ontstaan.'

Wat volgt is een sessie rondom het digitale morele kompas van jongeren, geleid door Renze Tjoelker, onderzoeker digitalisering en veiligheid bij Hogeschool Saxion, en Jeroen de Boer, adviseur innovatie bij Fers. Zij leggen het publiek de vraag voor: hoe

benut je op een gezonde, veilige en ethische manier alle mogelijkheden van de digitaliserende samenleving? Zelf merkt Tjoelker ook in de klas dat de schermtijd van jongeren maar blijft groeien. Hoewel ze zelf ook vinden dat overdaad schaadt, worden ze steeds weer naar hun apparaten getrokken.

Morele vraagstukken

Samen halen Tjoelker en De Boer bij het publiek ideeën op bij verschillende tafels: hoe kunnen we jongeren bewuster maken van de gevolgen van hun overmatige smartphonegebruik? Bibliotheken opperen onder meer om workshops vorm te geven die jongeren helpen bij het herkennen van nepnieuws door zelf in de rol van nepnieuwsmaker te stappen. Andere bibliotheken opperen de inzet van bekende vloggers om jongeren naar bibliotheekprogramma's rond dit onderwerp te lokken. De Boer benadrukt dat bibliotheken op dit vlak zeker niet alleen het wiel hoeven uit te vinden. 'Op dit vlak is al ontzettend veel ontwikkeld. De genoemde workshop over het zelf maken van nepnieuws bestaat bijvoorbeeld al. Zulk aanbod is niet alleen handig voor bibliotheken die zelf weinig ontwikkelkracht hebben, maar voor alle organisaties in ons veld.'

Marcel Bok en Valerie Heil, Bibliotheek Enschede.

Rens Bleijenberg, community librarian bij Bibliotheek Deventer.

Imme Ruarus, conceptontwikkelaar Smart Citizen Lab bij Waag.

Doug Belshaw, *open strategist* bij We Are Open Co-op.

Renze Tjoelker, *hoofddocent en onderzoeker digitalisering en veiligheid* bij Hogeschool Saxion.

Jeroen de Boer, *adviseur innovatie* bij Fers.

Ook voor de volwassenen in de zaal hebben Tjoelker en De Boer een aantal morele vraagstukken. Mogen deepfakes bijvoorbeeld worden ingezet in de journalistiek om een prangend punt aan te kaarten, zoals De Correspondent nog niet zo lang geleden deed door Mark Rutte in het Torentje neer te zetten en hem een spijt-betuiging te laten uitspreken over zijn gebrekkige rol als premier in het klimaatdebat? Of gaat de productie van sommige toch wel heel echt lijkende filmpjes te ver? 'Deepfakes ontstonden als vorm van kattenkwaad, maar worden inmiddels voor allerlei criminele zaken gebruikt', benadrukt Tjoelker. 'Denk bijvoorbeeld aan het vervormen van camerabeelden waarmee misdadigers kunnen worden opgespoord of het vervormen van pornografische video's door jongeren.'

De digitaliserende samenleving kent ook gevaren. Toch sluiten we de dag vol optimisme af, met de woorden van KB-directeur Lily Knibbeler. 'Dit Bibliotheekcongres was misschien nog wel succesvoller dan vorige edities, omdat het laat zien dat we samen verder

komen dan alleen. Ik kijk terug op een bijzonder geslaagde dag.' Ook Barbara Lison, voorzitter van de International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), is enthousiast: 'Dit was echt een levendige conferentie – geen dag waarvan je moe wordt, maar waarvan je iets opsteekt. Dit was geen congres, maar een show – een heel leerzame show.'

Drie dagen, drie programma's

Niet elke dag van het Nationale Bibliotheekcongres zag er dit jaar hetzelfde uit. Er waren enkele vaste elementen, zoals de podcastwandeling met Marleen Stikker, het verhaal over open badges door Doug Belshaw en de sessie over kunstmatige intelligentie met Jim Stolze. Toch waren er ook variaties die een lokale oriëntatie aanbrachten in het programma. Zo vertelden Theo Jurriens (Rijksuniversiteit Groningen) en Gerda Vrugteman (Forum Groningen) op 22 maart in Assen over burgerwetenschap en gingen zij met Joëlle Swart (universitair docent bij het Centre for Media and Journalism Studies, Rijksuniversiteit Groningen) en Valerie Heil en Marcel Bok (Bibliotheek Hengelo en Enschede) die middag in gesprek over de Agenda van de Stad. Op 24 maart ging men in Amersfoort in gesprek over desinformatie met Pieter van Boheemen (Rathenau Instituut) en Gwenda Nielen (DROG). De Agenda van de Stad werd daar behandeld door Tamara Witschge (lector creative media for social change aan de Hogeschool van Amsterdam) en Rens Bleijenberg (De Bibliotheek Deventer). Aandacht voor citizen science was er vanuit Imme Ruarus (Waag) en Bastian de Pooter (de bblthk). Ook de workshops op de drie dagen verschilden licht van elkaar.

Kijk voor de complete programma's op: hetnationalebibliotheekcongres.nl

Bastian de Pooter, *projectleider van de proeftuin Monitor* van de Stad bij de bblthk.

Pieter van Boheemen.